

Završni dio knjige čine „Zaključna razmatranja” na hrvatskom (str. 457–468) i engleskom jeziku (str. 469–481), popisi izvora (str. 482–486) i literature (str. 487–498), „Kazalo” (str. 499–514) i „Bilješka o autorici” (str. 515). Za sintetski je pregled dobro što je, osim na kraju knjige, i na kraju svakoga poglavlja dan kraći zaključak za određeno razdoblje. Nažalost, bilješke su donesene na kraju poglavlja, što je vrlo nepregledan i nepraktičan stil za korištenje knjige u stručne i znanstvene svrhe.

Kroz sve obrađene popise autorica sagledava različite procese uz izbor statističkih podataka koji reprezentiraju najvažnije komponente kretanja i strukture stanovništva, ali kod pojedinih popisa stavlja naglasak na one koji su u to vrijeme bili najupečatljiviji ili se iz podataka pojedinoga popisa o njima moglo više doznati. Posebna vrijednost ove knjige jest u tome što demografski razvoj i specifičnost strukture stanovništva Dalmacije promatra u odnosu na širi hrvatski prostor, kao i na Habsburšku Monarhiju, posebno Cislajtaniju, u čijem se sklopu Dalmacija nalazila od Austro-ugarske nagodbe 1867. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. godine.

Zdravka Jelaska Marijan

Georg von Trapp, *Do posljednjeg pozdrava zastavi. Sjećanja austrijskog podmorničkog zapovjednika* (Zagreb: Državni arhiv u Zadru; Hrvatski institut za povijest; Udruga 1914-1918, 2021), 214 str.

Kapetan korvete Georg von Trapp široj je javnosti uglavnom poznat tek kao „kapetan sa sedmero djece” iz popularnoga glazbenog filma *Moje pjesme, moji snovi*, temeljenog na memoarima njegove druge žene Marije von Trapp (*The Story of the Trapp Family Singers*), u kojem je njegov lik utjelovio Christopher Plummer. Da je riječ o mornaričkom časniku nekadašnje austrougarske mornarice u filmu se spominje tek usput te malo kome i padne na um da je znatan dio njegova životnoga puta vezan uz hrvatske krajeve.

Georg von Trapp i sâm je bio dijete mornaričkoga časnika. Rođen je u Zadru 4. travnja 1880., a odrastao je u Puli. U dobi od 14 godina upisao je Vojno-pomorsku akademiju u Rijeci, koju je završio i njegov otac. Kao mladi časnik dodatno se obrazovao i završio više tečajeva vezanih uz moderne tehnologije, a 1909. premješten je, na vlastiti zahtjev, u podmorničku službu uspostavljenu u sklopu modernizacije mornarice te je bio među prvim austrougarskim časnicima koji su zapovijedali podmornicama. Godine 1910. u flotu su uvrštene podmornice *U-5* i *U-6*, izgrađene u brodogradilištu Whitehead u Rijeci, uz što je vezano i poznanstvo Georga von Trappa s Agatom Whitehead, kojom se oženio 1911. godine. Obiteljsku vilu podigli su u Puli. Uoči rata von Trapp je s podmornice premješten za zapovjednika torpiljarke *52T* te ga je u toj službi zahvatio početak rata, a 1915. premješten je opet u podmorničku službu. Dnevnik koji je napokon objavljen na hrvatskom jeziku odnosi se na razdoblje Prvoga svjetskog rata, a prvi je put objavljen 1935. godine na njemačkom jeziku. Od 1936.

obitelj von Trapp održavala je koncerte po kojima su ostali poznati kao glazbena obitelj. Austriju su odlučili napustiti 1938. nakon što je Georg von Trapp odbio pristupiti njemačkoj mornarici, a odbio je i da obitelj nastupi na obilježavanju Hitlerova rođendana. Nastanili su se u Sjedinjenim Američkim Državama, najprije u Pennsylvaniji, a zatim u Vermontu, gdje je Georg von Trapp preminuo 30. svibnja 1947.

Knjigu *Do posljednjeg pozdrava zastavi*, čiji središnji dio čine istoimeni dnevnički zapisi Georga von Trappa (str. 1–196), otvaraju „Riječ urednika” Borisa Blažine (str. VII–VIII), „Predgovor” Johanne II. von Trapp (str. IX–XII), Georgove unuke, i „Sjećanja Georga von Trappa: ulomci nestalog vremena” Filipa Hamerškaka (str. XIII–XXXI). U prvom od tih tekstova oslikane su okolnosti objavljivanja hrvatskoga prijevoda dnevnika, a u druga dva skicirani i kontekstualizirani von Trappov životni put i dnevnik. Knjigu upotpunjuje prilog „Podmornice SM U-5 i SM U-14 austro-ugarske ratne mornarice” Marka Vukičevića i Borisa Blažine (str. 197–205), u kojem se detaljnije opisuju dva tipa podmornica kojima je zapovijedao von Trapp tijekom Prvoga svjetskog rata, te „Kazalo geografskih naziva” (str. 207–210), „Kazalo osobnih imena” (str. 211–212) i „Kazalo brodova” (str. 213–214).

Dnevnički zapisi Georga von Trappa zanimljivo su štivo u kojem se kombiniraju i međusobno pretapaju pejzaži, domaće stanovništvo, osobna iskustva i razne anegdote, stanje mornarice i ratna zbivanja. O svemu se govori s mjerom, sažeto i jezgrovito, a ipak slikovito i uz dosta dijaloga. Valja napomenuti da su zapisi pisani iz vizure pripovjedača, pa se i o von Trappu govori u trećem licu. Njegova unuka to je objasnila time da se von Trapp „nije želio uzdići iznad svoje posade, nego naglasiti važnost zajedničkog djelovanja svih njezinih članova” (str. XI).

Dnevnik ima 41 poglavlje. Prva dva odnose se na razdoblje kad je von Trapp zapovijedao torpiljarkom 52T, uglavnom stacioniranoj u Šibeniku, a donose zanimljivo viđenje šibenskih otoka i stanovnika, promjene koje je donio rat te opis putovanja za Kotor, gdje je trebao preuzeti zapovijedanje podmornicom.

U zapovijedanju podmornicom von Trapp je bio uspješan te je podmornica U-5 pod njegovim zapovjedništvom 30. travnja 1915. potopila francuski oklopni krstaš *Léon Gambetta* jugoistočno od rta Santa Maria di Leuca. Ta se akcija smatra prvim uspješnim noćnim torpednim napadom zaronjenom podmornicom. Tijek te akcije opisan je u trećem poglavlju von Trappova dnevnika. Zanimljiv opis reakcije austro-ugarske mornarice na ulazak Italije u rat von Trapp daje u sedmom poglavlju, gdje napominje da se u mornarici to dugo očekivalo, a ipak se moralo improvizirati sklanjanje flote iz Pule. Ulaskom Italije u Prvi svjetski rat vojne su se akcije na Jadranu intenzivirale. Radi ometanja talijanskih vojnih aktivnosti von Trappova podmornica premještena je u Komižu na Visu te je 5. kolovoza 1915. kod Palagruže potopila talijansku podmornicu *Nereide* (deseto poglavlje). U dnevniku nisu opisane samo akcije u kojima je sudjelovao von Trapp nego i neke važne akcije drugih zapovjednika, poput one podmornice U-4 pod zapovjedništvom Rudolfa Singule u obrani Dubrovnika, kojom je prilikom talijanski napad zaustavljen potapanjem talijanskoga admiralskog broda *Giuseppe Garibaldi* (deveto poglavlje).

Od listopada 1915. do početka 1918. von Trapp je zapovijedao podmornicom U-14, koja je izvorno bila francuska podmornica potopljena pred Pulom, a zatim

obnovljena i priključena austrougarskoj floti. Njome je izveden niz akcija kod Drača i Krfa, a zatim je nakon remonta u Puli i objave neograničenoga podmorničkog rata plovila Sredozemljem te su akcije tada izvođene na mnogo širem prostoru. Uvjeti plovidbe i života u podmornici, akcije i doživljaji posade ove podmornice zauzimaju najveći dio dnevnika i protežu se od 16. do 38. poglavlja.

Nakon 11 potopljenih teretnih brodova i više odlikovanja, von Trapp je u svibnju 1918. promaknut u kapetana korvete te imenovan zapovjednikom podmorničkoga uporišta u Boki kotorskoj, koje je iz Rose premješteno u Đenoviće. Na toj je dužnosti ostao do kraja rata, odnosno „do posljednjeg pozdrava zastavi” 1. studenog 1918., kad je po naredbi zastava Monarhije posljednji put podignuta, a zatim nakon počasne paljbe spuštена, a podigao ju je i spustio zapovjednik osobno. Kratkim opisom „sprovoda”, kako taj događaj naziva sam autor, završava von Trappov dnevnik.

Dnevnički zapisi Georga von Trappa sadržavaju opise brojnih akcija, tehničke specifikacije, ali i opise života između akcija, vrlo teških životnih uvjeta na prvim podmornicama, pejzaže, razgovore, razmišljanja, očekivanja, odnose unutar multinacionalnih posada, te su zanimljiv izvor za povjesničare i znanstvenike drugih struka, ali i lijepo pisano štivo koje može biti zanimljivo široj publici.

Zdravka Jelaska Marijan

Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća* (Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021), 376 str.

Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku objavio je zanimljivu monografiju autorice Barbare Đurasović o listu *Prava Crvena Hrvatska*, glasilo dubrovačkih pravaša koje je izlazilo od ožujka 1905. do studenoga 1918., kad su u Dubrovniku paralelno izlazila i dva starija dubrovačka lista, Supilova *Crvena Hrvatska* (1891. – 1914.), koja je od 1905. postala narodnjačko glasilo, i *Dubrovnik* (1892. – 1914.), glasilo dubrovačkih Srba katolika. Autorica je u knjizi pozornost posvetila okolnostima izdavanja, sadržaju i utjecaju ovoga lista te najprije iznijela kratki historiografski pregled dosadašnjih istraživanja ove teme, zatim detaljnije opisala zbivanja na pravaškoj političkoj sceni u Dubrovniku, Dalmaciji i Banškoj Hrvatskoj, istaknula glavne karakteristike političke ideologije zastupljene u *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj*, opisala profile njezinih urednika i pobornika i teme koje su dominirale u dubrovačkim novinama, osvrnula se na problem cenzure i zabranu konkurentskih listova te na pisanje o stanju u Dubrovniku tijekom Prvoga svjetskog rata. Naglasila je da je krug dubrovačkih pravaša oko ovoga lista bio zaslužan za nacionalnu integraciju time što je potaknuo zbivanja koja su vodila ponovnom udruživanju svih dalmatinskih pravaša 1906., kad je list *Hrvatska kruna* proglašen glavnim